

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2022

A kutató neve: Sebő Judit	
A kutatás témája: A Paraguayba kivándorolt magyar családok fényképei - kultúr- és társadalomtörténeti esettanulmány	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Paraguay, Asunción
intézmény(ek)	
A kutatás ideje	
2022. március 10 – április 9.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
Nem gyűjteményben kutattam, csak magánszemélyekkel találkoztam és privát fényképeiket fotóztam le.	
A kutatás módszere	
Személyes interjúk + magántulajdonban levő fényképek és dokumentumok megtekintése, fotózása.	
A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)	
Egyelőre nem került sor sem előadásra, sem publikációra – ezekhez további adatgyűjtésre illetve az érintett családok beleegyezésére lenne szükség.	
A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)	
Fontos mindig hangsúlyozni, hogy a kutatás a Külgazdasági és Külügyminisztérium támogatásával valósul meg, tehát hivatalos háttere van.	

Kelt: Asunción, 2022. július 8.....

.....

kutató aláírása

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül közzétételre az ösztöndíj adományozójának honlapján.

Sebő Judit

**A Paraguayba kivándorolt magyar családok fényképei - kultúr- és
társadalomtörténeti esettanulmány**

Paraguay, Asunción, 2022. március 11 - április 11.

Kutatási beszámoló

A jelentkezéskor beadott tervezetemben öt paraguayi magyar - illetve részben magyar gyökerű - családdal történő interjúkészítést és anyaggyűjtést ígértem. Ezekkel a különböző családokhoz (Baráth, Hütter, Kovács, Marcali Kiss és Stampf) tartozó személyekkel természetesen előre egyeztettem, és csak ezt követően írtam be nevüket a pályázatba. A gyakorlatban azonban sok minden másként alakult, ezért az előzetes tervekhez képest eléggé eltérő lett a kutatásom "végeredménye" is. A végeredmény szó idézőjelbe tételeivel azt szeretném érzékeltetni, hogy ez a beszámoló csupán egy fázisról, egy viszonylag rövid idő alatt szerzett benyomásról tud tanúskodni. Inkább csak egy éppen megkezdett, mintsem egy már befejezett megismerési folyamatról. Személyes érdeklődésem biztosan tovább fog hajtani a kutatás, kérdezősködés útján - a kérdés csak az, hogy majdani beszélgetőtársaim mennyire lesznek nyitottak erre.

Minthogy én is családommal együtt, hosszabb távú maradásra készülve érkeztem, nem tűnt annyira szigorúnak a kutatás végét jelző határidő sem számomra, sem beszélgetőtársaim számára, ezért egyesekkel még mostanáig sem sikerült megszervezni a találkozót. Ezt persze nem hagytam volna ennyiben, ha nem hozta volna úgy az élet spontán módon, hogy másokkal viszont könnyen egyeztetni tudtam a találkozást és a fényképek megnézését. Egyelőre tehát a Domaniczky, a Hütter, a Marcali Kiss, a Póka Szabó és a Medve család egy-egy tagjával interjúztam. Ezen öt család közül három már évtizedek óta Paraguayban él és többé-kevésbé számon is tartják egymást, sőt, a Póka Szabó és a Domaniczky család között rokonsági kapcsolat is van. Marcali Kiss Melittáék, akik tíz éve települtek át Paraguayba, ugyancsak szinte mindenkit ismernek már az itteni "régi" magyar családok közül, legalábbis ami az Asociación Húngara del Paraguay (Paraguayi Magyar Egyesület) tagjait és környezetét illeti. Medvéékkel viszont teljesen véletlenül találkoztunk, nem is igazán foglalkoztak korábban a férj magyar származásával, és ismerőseik, barátai sem "magyarként" ismerik őt, hanem argentinként, mivel Argentínából költözött át Paraguayba bő harminc évvel ezelőtt. A velünk való ismeretség hatására azonban felébredtek Carlos Medve gyerekkori emlékei, lekerült a por rég nem használt magyar nyelvtudásáról, és felesége is mesélt néhai anyósáról és annak édesanyjáról. Láthatóan ők is örülnek a bennünket összekapcsoló szálnak.

Egy Paraguay történelmével, régiségeivel és fényképeivel foglalkozó népes, félig-meddig szakmai Facebook-csoportban (Fotos Antiguas e Historias del Paraguay) közzétett felhívásomra is jelentkezett valaki, akinek az egyik nagymamája volt magyar. Szerettem volna vele is interjút készíteni, készségesen bele is egyezett, de ezt követően - jellemző itteni módon - "eltűnt", nem reagált többé egyik üzenetemre sem. Fokozatosan viszont más úton is megtalálnak bennünket azok, akik így vagy úgy, de Magyarországhoz kötődnek, mivel egy magyar gasztronómiával foglalkozó tevékenységbe kezdtünk: elérhetőségeinken keresztül, illetve lángossütéseink alkalmával már jó néhányan említették, hogy volt magyar felmenőjük, vagy van magyar barátjuk, ismerősük, esetleg már jártak, éltek Magyarországon. A hagyományos és finom ételek mindig és mindenhol könnyen megnyitják a kapcsolatteremtés útját.

A minden esetben különleges családtörténetek és a magyar-paraguayi identitás számos különböző változatának, fokozatának megismerése során óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy mennyire érvényes kiindulópont, kérdésfelvetés volt a "magyar családok" kutatása Paraguayban. Emellett, de ettől nem függetlenül néha túlságosan kényes lehet a kutató kíváncsisága a család története iránt, akaratlanul is bizalmas részletekről érdeklődhet: hiszen az az egyszerűnek tűnő kérdés, hogy mikor érkezett az első családtag Paraguayba, máris politikai motivációkhoz vezethet (és a "miért" még el sem hangzott), amiről esetleg a leszármazottak se tudnak pontosan, nem is érinti őket mindennapi életükben, de kényelmetlen lehet számukra. A halogatás, illetve az interjútól való elzárkózás egyes esetekben valószínűleg ennek tudható be. Nem lehet ugyanis eltekinteni attól, hogy a II. világháború vége felé és az utána következő néhány évben Dél-Amerika, és benne Paraguay többnyire megbízható menedéket, bújóhelyet nyújtott a náciknak és a velük együttműködőknek. Ez még nem is annyira régi múlt, a paraguayi társadalomban - pontosabban annak a történelem és társadalomtörténet iránt érdeklődő részében - eleven a tudás erről, és megosztják egymással az információt egyes idekerült korábbi náci német vezetőkről, pl. Mengeléről, akik itt egyszerű, hétköznapi emberekként éltek és környezetük sokszor csak így ismerte őket, mit sem tudva háborús bűneikről.

Az egyszerűség kedvéért beszámolómban paraguayi letelepedésük időrendjében írok az öt említett családról. Beszélgetőtársaim közül Susana Domaniczky az, akinek a legrégebbre nyúlik vissza paraguayi gyökere: dédapja, Domaniczky Imre volt az, aki 1878-ban Dél-Amerikába érkezett Fiuméből, az Osztrák-Magyar Monarchia királyi vasúttársaságának tisztjeként. A családi legendáriumban liberális gondolkodású, erősen osztrákellenes érzelmű emberként él, míg fivére, Domaniczky István honvédezredes kimondottan osztrákpárti volt: elkísérte Miksát is Mexikóba, ám még annak halála előtt visszatért Magyarországra. Öccse, Imre eleinte Buenos Airesben tartózkodott, ám két évvel később már biztosan Paraguayban volt. Itt megnősült (1880), házat vásárolt – érdekes módon a vasúti pályaudvar (1863) közelében – és gyermekei születtek. Imre, azaz spanyol formában használatos

nevéen Americo aránylag fiatalon, 48 évesen 1890-ben meghalt, özvegyét négy fiúgyermekkel hátrahagyva, akik közül Federico, a legidősebb lett később Susana nagyapja. Egyik öccse, Roque Ramón 1900-ban, alig 15 évesen ugyancsak elhunyt. Az özvegyről az a különlegesség maradt fenn a család emlékezetében, hogy a Tanácsköztársaság idején pénzt küldött Magyarországra a szegény gyermekek megsegítésére. Federico anyósát Benignának hívták: az ő tiszteletére kapta Susana édesapja a Benigno nevet. Mind a dél-amerikai, mind a magyarországi családrész igen kiterjedt, de a leszármazottak, amennyire tudják, tartják a kapcsolatot egymással. A sok rokon között azonban csak egy-kettő akad, akit komolyabban foglalkoztatna a család részletesebb története, múltja. Egyikük éppen Susana, a másik pedig egy nagybácsi, Tio Tonito volt, aki örökbefogadott gyermekként került a családba. Susana tőle kapra meg az írásos dokumentumok és a fényképek nagy részét. A három legrégebbi fényképet mellékelem a beszámolóhoz. Ezek közül kettőt - az egyik ismert korabeli budai fényképész, Szerdahelyi Mór felvételeit - Domaniczky István családja küldte Asunciónba, ami azt mutatja, hogy a két fivér között fennmaradt a kontaktus. Domaniczky István és felesége műtermi képmása a XIX. századi magyar történelem iránt érdeklődőknek is izgalmas adalék lehet, amellet, hogy mint fénykép is szép és értékes darab. A harmadik fénykép Americo Domaniczkyt örökíti meg családja körében, egy olyan időpontban, amikor még csak három gyermekük volt. Minthogy Americo korán meghalt, és valószínűleg a környezetében sem voltak magyarok, leszármazottaiban már elhalványult, sőt, eltűnt a magyar nyelv és kultúra iránti érdeklődés. A családba később sem került be magyar származású családtag az egyetlen Póka Sz. Gábor kivételével, aki Susana édesanyjának nővérét vette feleségül – ezért ő Susana számára Tio Gábor. Különböző feltevések, találgatások voltak a családban az idők során Domaniczky Imre dél-amerikai letekepedésének okairól. Felmerült, hogy esélyes volt a Monarchia első Buenos Aires-i konzuli tisztére, ám végül másvalakit jelöltek ki erre a posztra - bizonyára nemkívánatos politikai érzelmei miatt, mert minden egyéb tekintetben ő lett volna a megfelelőbb személy.

A Póka (Póka Szabó, Poka Szabo, Póka Sz.) családból Péterrel tudtam találkozni, aki nem csak hogy röviden elmesélte családjuk történetét dédszüleik generációjától kezdve a szülők Paraguayba érkezéséig, majd saját unokáiig, hanem megmutatta a nála is csak kisebb részt eredetiben, nagyobb részt másolatban meglevő családi fényképeiket, és rendelkezésemre bocsátotta a néhai nagybátyja által megírt, nála spanyol fordításban megtalálható néhány oldalas családtörténetet is. Bátyja, Gábor (Tio Gábor) sajnos éppen nem sokkal korábban halt meg, így vele már nem tudtam találkozni. A Póka, eredetileg Reinhard család történetében a kivándorlás/országváltás úgy tűnik, visszatérő motívum. Őseik egy része Szászországból települt Aradra, ahol az egyik legtehetősebb családdá váltak az évszázadok során. Reinhard (Reinhart) Fülöp bútorgyáros az 1890-es években egy nagy, kényelmes városi "palotát" emeltetett, amelynek homlokzatát 1898-ban, az építető halála után szecessziós

stílusban átalakították. Péter és Gábor édesapja, Kálmán 1910-ben született Aradon, de családjával még gyerekkorában, az I. világháború idején áttelepültek Budapestre. A "Póka" névet egyik felmenőjük, Póka János aradi városi tanácsos leánya, Póka Franciska után vették fel, akinek egyik lánya, Komlóssy Franciska később Reinhart Fülöp felesége lett. Póka Kálmán Szabó Piroskával házasodott össze, míg egyik bátyja, László, Piroska legjobb barátnőjét vette feleségül. Szoros baráti-rokoni viszonyuk végig megmaradt, további két országváltás közepette, és az utódok máig elevenen tartják a kapcsolatot. A fényképek egy része is a budapesti rokonoknál található eredetiben. A Póka-Szabó házaspár a II. világháború végén "az oroszok elől" Németországba, Mainburgba menekült akkor még egy fiúgyermekkel, Gézával. Itt néhány évig éltek, az édesapa egy amerikai fenntartású intézményben kapott munkát. Középső fiuk, Gábor már itt született. Németországból 1948 körül Paraguayba vándoroltak ki, és Péter, a legfiatalabb utód, itt látta meg a napvilágot. Poka Szabo formában használt kettős vezetéknév már a latin-amerikai családnévadási szokásokat tükrözi (általában mindkét szülő vezetéknévének egyikét megkapja a gyermek). Iskolás koráig csak az otthoni környezetet ismerte, ahol egymás közt magyarul beszéltek, ezért az első két év az iskolában nagyon nehéz volt számára. Írni és olvasni viszont már spanyolul tanult meg, ezért előbeszédet megérteni és beszélgetni jól tud ugyan magyarul, ám írásban kommunikálni és olvasni inkább csak spanyolul. Ez egyébként általában jellemző az itt született vagy kiskorában idekerült első generációra, és az is, hogy a gyermekek és unokák, azaz a második és a harmadik generáció már egyáltalán nem tudnak magyarul. Megfigyelhető azonban, hogy éppen közülük akad azután néhány ember, akit valami okból elkezd érdekelni magyar származása, és önszorgalomból elkezd magyarul tanulni. Így tett Susana Domaniczky is az 1990-es években, első magyarországi látogatásának hatására, míg az utóbbi néhány évben a Kőrösi Csoma programmal ideérkezett ösztöndíjasok, illetve Marcali Kiss Melitta nyújtanak nyelvtanulási lehetőséget.

Hütter Gizella és lánya egy teljesen másféle, izgalmas, de egyben megrázó családtörténetről mesélt. Gizella nagyapja, Hütter Gyula 1945-ben, a háború vége táján utazott el Németországba tizenöt éves fia, valamint szeretője társaságában - feleségét hátrahagyva, aki vélhetőleg úgy tudta, hogy férje és közös fiuk egy néhány hetes nyaralásra indult. Soha többé nem tértek vissza Magyarországra, és évekig leveleket, üzeneteket sem küldtek haza. A fiú, István (Esteban) Németországban fejezte be a középiskolát, villamossági szakképesítéssel. Hat év múltán - ezalatt más országokban is éltek Európán belül - települtek át Paraguayba, István ekkor már huszonegy éves volt. Apja pár évvel ezután meg is halt, élettársa pedig máshová költözött. Hütter István (Esteban Hütterként) az asuncióni egyetemen szerzett villamosmérnöki végzettséget, és kreatív, nagy tudású, öt idegen nyelv ismeretével bíró szakemberként a Corposana (az Asunción vízellátásáért felelős állami cég) megbecsült dolgozója lett. Időközben, az 1960-as évek elején megnősült - legjobb barátjának húgával házasodtak össze - és édesanyja valami módon így kapott róla először hírt csaknem húsz év múltán, a katolikus egyház

házassági kihirdetéseit böngészve. Nagy nehezen eljuttatott egy levelet a fiának, aki azonban nem tudott vagy nem bírt válaszolni - Gizella és lánya feltételezése szerint gyakorlatilag sokkot kaphatott, amikor az emlékeiben rég eltemetett múlt egyszer csak felbukkant. Felesége volt az, aki átérezve nem is ismert anyósának gyötrődését és szomorúságát, ismerősök segítségével lefordította a levelet, majd írt neki választ is, amit németre fordítottatott. Így vették fel újból a kapcsolatot egymással, és gyér levelezést folytattak kb. egy évtizeden át, István édesanyjának haláláig, de soha nem találkoztak már személyesen. A Magyarországról érkezett leveleket Esteban "fordította" le szóban a családjának, azaz, mint az utóbbi időben egy magyar ismerős közreműködésével kiderült, aki egyes szakaszokat lefordított nekik, inkább szabadon interpretálta azokat. Gizelláékat, akik nemrég találták meg az elkallódott levél- és képeslap-köteget, csupán néhány fényképpel, nagyon érdeklő a családi múlt feltárása, és ismerősök, barátok segítségével el is kezdtek "nyomozni." A személyes családi trauma megértésén túl az sem lenne lényegtelen számukra, hogy a dédapa, Hütter Gyula csupán személyes okból távozott Magyarországról, vagy esetleges náci kollaboránsként is oka volt-e a disszidálásra. A Magyar Királyi Posta főmérnökeként befolyásos helyzetben volt, de nincsenek egyértelmű adatok, csak sejtések azzal kapcsolatban, hogy bizonyos fontos híreket visszatartott volna, hogy kedvezzen a németeknek. A családi kutatás tehát jelenleg is folyik, és amennyire tudok, igyekszem segítséget nyújtani ebben, pl. a levelek pontos elolvasásával illetve magyarországi adatok, kapcsolatok keresésével.

Marcali Kiss Melitta egy művész-pedagógus-zenész-kézműves-néptáncos családból származik. Édesapja Marcali Kiss József festőművész volt, akitől a festészet alapjait tanulta és szemléletmódját is kapta. Férjével tíz évvel ezelőtt költöztek Paraguayba, nyugodtabb, biztonságosabb életet keresve. Később egészült ki két paraguayi születésű kislánnyal a család. Megalapították a Quinta de Artes Egyesület, Paraguayi Magyar Kulturális Centrumot, amelynek keretében a magyar ünnepek közös megünneplése mellett képzőművészeti szakkört, néptáncoktatást, gasztronómiai rendezvényeket és kiállításokat is szerveznek. Art Class International néven pedig nemzetközi online alkotókört indított el Melitta, amelyhez most már hét országból csatlakoztak résztvevők. Kiköltözésükkor otthoni könyvtárukat is becsomagolták, hogy itt magyar nyelvű szép- és szakirodalmat tudjanak kölcsönözni az olvasásra vágyóknak. Ez itt nagy kincs, mert szinte lehetetlen (drága és időigényes) a csomagküldés. Nagy családi fényképgyűjteményük is van, amelynek darabjai közt jó néhány XIX. századi illetve a XX. század első harmadában készült felvétel is található. Sajnos az egykorvolt családtagok nevei többségükben nem őrződtek meg. A legrégebbi fényképek közül mellékelek néhányat a beszámolóhoz.

Carlos Medvéről és családjáról már röviden írtam a bevezetőben. Sokkal többet sajnos nem is sikerült

megtudnom tőlük, mert nem őriznek családi fényképeket. Az eredetileg felvidéki származású szülők a feleség édesanyjával Argentínába vándoroltak ki az 1950-es években. Carlos ott nőtt fel, és egy munka miatt került Paraguayba, ahol aztán meg is maradt, családot alapított, és később saját vállalkozásba fogott, bútorkészítő műhelyt vezet. Az ő példája azt mutatja, hogy az 1930-as években alapított Asociación Hungara és a jóval fiatalabb Quinta de Artes körein kívül is fellelhetők magyar vagy részben magyar származású emberek, családok, akiknek "felfedezése" mindkét fél számára érdekes, értékes lehet.

A kép egyelőre tehát felemás, helyenként hiányos, de bízom abban, hogy a megkezdett beszélgetéseket valóban folytatni tudjuk és hozzájutok az elmaradt fényképekhez is. Továbbá remélem, hogy az eddig megismert családokon keresztül, illetve tőlük függetlenül is újabb családtörténetek és családi fénykép-gyűjtemények tárulnak majd fel a kutatás számára.

Sebő Judit

**A Paraguayba kivándorolt magyar családok fényképei - kultúr- és
társadalomtörténeti esettanulmány**

Fényképek*

Domaniczky család

1. Domaniczky István és felesége. Szerdahelyi Mór felvétele, Budapest, 1880-as évek

2. Domaniczky Ida kisgyermekkori képmása. Szerdahelyi Mór felvétele, Budapest, 1888.

3. Americo Domaniczky családi csoportképe Asunciónban, 1885-1890 táján

Hütter család

Hütter Gyula (1896 – 1858 körül) képmása, Budapest, Foto Multas, 1930-as évek

Marcali Kiss család

1. Marcali Kiss Melitta édesanyjának egyik nagy-nagybátyja, fényképész: Chryastel Ignatz, Szolnok, 1857 (!)

2. Az egyik szépnagymama ülő képmása, ferrotíпия, 1870-90-es évek

3. Egy Erzsébet keresztnevű nagy-nagynéni ölében gyermekével, Stojkovits József, Arad, 1910-es évek

4. Erzsébet nagy-nagynéni ülő képmása, Arad, 1910-es évek

5. Marcali Kiss Melitta egyik anyai nagy-nagybátyja a testvéreivel, 1910-es évek?

6. A dédszülői család, 1890-es évek

7. Marcali Kiss Melitta édesanyjának zenész másodunokatestvére, 1910-es évek

8. Tanítónő nagy-nagynénik, Carl Pietzner, Bécs, 1910-es évek

9. Házaspár képmása, Lampel Miklós, Gyopárosfürdő (Orosháza), 1920-as évek második fele

*Beszámolóom leadásáig nem kaptam meg mindenkitől a korábban megígért családi fényképeket. Hütter Gizelláékkal és Susana Domaniczkyvel is abban egyeztünk meg, hogy még folytatjuk a beszélgetést. Marcali Kiss Melitta családi fényképeiből itt csak egy válogatást mutatok be.